

O'SMIRLARDA JABRLANUVCHI XULQ-ATVORINING OMILLARI
PSIXOLOGIYA FANINING IJTIMOY MUAMMOSI SIFATIDA

Kuvatova Gulbonu Murodullayevna

Amaliyotchi psixolog

Annotatsiya: *Maqola ijtimoiy muhitda o'smirlarda jabrlanuvchi xulq-atvori omillarini ko'rib chiqishga bag'ishlangan. Ushbu maqolaning maqsadi o'smirlarning qurbonlik xatti-harakatlarini o'rganishdir.*

Kalit so'zlar: *jabrlanuvchining individual psixologik xususiyatlari, jabrlanuvchi xulq-atvori omillari, o'smirlarning jabrlanishi, jabrlanuvchi xulq atvori.*

Abstract: *The article is devoted to examining the factors of victim behavior among adolescents in the social environment. The aim of this article is to study victimization behavior in adolescents.*

Keywords: *individual psychological characteristics of the victim, factors of victim behavior, adolescent victimization, victim behavior.*

O'smirlik davri inson rivojlanishining eng murakkab va sezgir bosqichlaridan biri hisoblanadi. Bu davrda shaxsning shaxsiy identifikatsiyasi, o'z-o'zini baholashi hamda ijtimoiy moslashuvchanlik jarayonlari shakllanadi. Aynan shu bosqichda ayrim o'smirlarda victim bexivirial, ya'ni jabrlanuvchi xulq-atvori rivojlanishi mumkin. Bu holat psixologiya fanida nafaqat individual, balki keng qamrovli ijtimoiy muammo sifatida qaraladi.

Jabrlanuvchi xulq-atvor — bu shaxsning o'zini doimiy ravishda qurbon sifatida qabul qilishi, tashqi muhitdagi salbiy voqealarni o'ziga nisbatan bevosita tahdid sifatida idrok etishi va passiv moslashuv strategiyalaridan foydalanishi bilan tavsiflanadi. O'smirlarda bunday xulqning shakllanishi bir nechta psixologik va ijtimoiy omillar bilan bog'liq.

Birinchi navbatda, oilaviy muhit muhim rol o'ynaydi. Nizoli, emotsional qo'llab-quvvatlash yetishmaydigan oilalarda o'sgan bolalarda ishonchsizlik va o'rganilgan nochorlik rivojlanishi mumkin. Bunday sharoitda o'smir o'zini himoya qila olmaydigan, doimo kuchsiz subyekt sifatida qabul qiladi.

Ikkinchi muhim omil — maktab muhiti va tengdoshlar bilan munosabatlar. Bulling ya'ni tengdoshlar tomonidan zo'ravonlikka uchrash, o'smirde ijtimoiy chekinish, tashvish va ishonch muammolarini shakllantiradi. Bu esa jabrlanuvchi rolini mustahkamlab, passiv xulqni kuchaytiradi.

Uchinchi omil sifatida psixologik xususiyatlarni ko'rsatish mumkin. O'zini himoya qilish qobiliyatining yetishmasligi o'smirni victim holatiga olib keladi. Bunday o'smirlar ko'pincha stressli vaziyatlarda faol harakat qilish o'rniga, qochish yoki chidash strategiyasini tanlaydi.

Shuningdek, ommaviy axborot vositalari ta'siri ham muhim rol o'ynaydi. Salbiy kontent, zo'ravonlikni normallashtiruvchi media obrazlar o'smirning dunyoqarashini shakllantirib, uni

dunyoni xavfli va nazoratsiz deb qabul qilishga olib kelishi mumkin. Bu esa viktimizatsiya tendensiyasini kuchaytiradi.

Jabrlanuvchi xulq-atvor faqat individual muammo emas, balki ijtimoiy tizim bilan bog'liq kompleks hodisa hisoblanadi. Chunki bu holat o'smirning o'qishdagi muvaffaqiyati, ijtimoiy integratsiya va kelajakdagi hayotiy qarorlariga bevosita ta'sir qiladi. Agar bu muammo erta bosqichda aniqlanmasa, U o'spirinlik davrida ham davom etishi va zararli munosabatlar hamda psixologik qaramlik kabi muammolarga olib kelishi mumkin.

Shu sababli psixologik aralashuv, maktab psixologik xizmati, oilaviy terapiya va profilaktik dasturlarni rivojlantirish juda muhimdir. O'smirlarga o'zini himoya qilish ko'nikmalari, emotsiyalarni boshqarish va o'z manfaatini himoya qilish ko'nikmalarini o'rgatish orqali jabrlanuvchi xulq-atvorning oldini olish mumkin.

O'smirlarda jabrlanuvchi xulq-atvorining shakllanishi murakkab **bio-psixo-ijtimoiy jarayon** bo'lib, u individual psixologik xususiyatlar, oilaviy muhit va ijtimoiy ta'sirlar o'zaro integratsiyasi natijasida yuzaga keladi. Ushbu muammoni hal etish psixologiya fanining muhim ijtimoiy vazifalaridan biri hisoblanadi. O'smirlik davri inson psixik rivojlanishining eng murakkab, emotsional jihatdan beqaror va ijtimoiy o'zgarishlarga boy bosqichi hisoblanadi. Bu davrda shaxsning "Men" konsepsiyasining shakllanishi, o'zini idrok etish tizimi hamda ijtimoiy kompetentlik jarayonlari faol kechadi. Aynan shu davrda ayrim o'smirlarda jabrlanuvchi xulq-atvori shakllanishi kuzatiladi. Bu holat psixologiyada individual muammo bilan birga muhim ijtimoiy hodisa sifatida ham o'rganiladi.

Xulosa

O'smirlik davrida viktimlik, ya'ni jabrlanuvchi xulq-atvorning shakllanishi shaxsning psixologik rivojlanishiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday holat ko'pincha o'zini past baholash, emotsional beqarorlik va ijtimoiy muhitdagi salbiy tajribalar natijasida yuzaga keladi. O'smir doimiy ravishda o'zini himoyasiz his qilishi, boshqalardan qo'rqishi va ijtimoiy vaziyatlardan qochishi mumkin. Viktimlikning asosiy oqibatlari sifatida tashvish, depressiv holatlar, ijtimoiy izolyatsiya hamda shaxslararo munosabatlarda qiyinchiliklar namoyon bo'ladi. Agar bu holat o'z vaqtida aniqlanmasa, o'smirning shaxs sifatida to'liq rivojlanishiga to'sqinlik qiladi va kelajakda ham psixologik muammolarga sabab bo'lishi mumkin. Shu sababli o'smirlarda viktimlikni erta aniqlash, ularga psixologik yordam ko'rsatish, o'zini himoya qilish ko'nikmalarini rivojlantirish va ijobiy ijtimoiy muhit yaratish muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda oila, maktab va psixologik xizmatlarning hamkorligi hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Shu nuqtayi nazardan, o'smirlarda viktimlikni kamaytirish va profilaktika qilish kompleks yondashuvni talab etadi. Bunda psixologik diagnostika, kognitiv-xulqiy intervensiyalar, maktab psixologik xizmati faoliyati, oilaviy psixokorreksiya hamda ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan dasturlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, o'smirlarda assertiv xulq, emotsional regulyatsiya va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini shakllantirish viktimlikning oldini olishda samarali omil hisoblanadi. Umuman olganda, viktimlikni faqat individual muammo sifatida emas, balki ijtimoiy muhit

va tizimli omillar bilan bog'liq kompleks psixologik hodisa sifatida ko'rish lozim. Bu esa uni hal etishda multidisiplinar yondashuv va erta intervensiyaning ahamiyatini yanada oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Андреева Г. М. Социальная психология. – Москва: Аспект Пресс, 2019.
2. Реан А. А. Психология подростка. – Санкт-Петербург: Питер, 2018.
3. Левин К. Теория поля и социальное поведение. – Москва: Прогресс, 2000.
4. Бандура А. Теория социального научения. – Москва: Эксмо, 2017.
5. Фромм Э. Бегство от свободы. – Москва: АСТ, 2015.
6. Кон И. С. Психология ранней юности. – Москва: Просвещение, 1989.
7. Karimova V. M. Psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati nashriyoti, 2016.
8. G'oziev E. G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'qituvchi, 2010.
9. To'uchiyev A. T. Rivojlanish psixologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
10. Abdukarimova M. A. O'smirlar psixologiyasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020.
11. Xo'jayev Sh. R. Ijtimoiy psixologiya asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.